I

Колгоспники "Червоного лану" ще й досі пам'ятають, як їхній голова Онисько Артемович плакав торік на трибуні. Плакав і вигукував:

— — Не віддам! Не віддам, поки сам до них не поїду та не перевірю всі їхні показники!

Але комісія вже сиділа за столом, показники були кожному добре відомі, й прапор довелось-таки віддати. Його прийняв голова "Дніпрельстану" Петро Гасанчук, рухливий, ставний юнак, офіцер запасу. Треба було бачити, з якою гордістю переможця проніс він той прапор через увесь клуб на вихід, рубаючи крок попереду своїх бригадирів і ланкових!.. А якими очима проводжав їх Онисько Артемович! Згорбившись, мов беркут, він тримався за трибуну обома руками і наче враз аж постарів.

У "Дніпрельстан" він так-таки й не поїхав, хоч це сусідній колгосп і землі їхні лежать поруч. Зате Гасанчук приїхав до нього вдруге. Приїхав новою тачанкою на гумових дутих колесах. Зайшов у контору, веселий, зухвалий, орденастий, з якоюсь білою торбинкою в руці.

— Здрастуйте, Ониську Артемовичу!

Онисько Артемович насунув кашкет на самі очі:

— Здоров.

— Привіз оце вам подарунок.— Гасанчук доклав серед столу свій коленкоровий мішечок.— Наскільки мені відомо, ви цієї культури не вирощуєте, а в нас у плавнях вродило... Дай, думаю, завезу сусідові на кашу.

Енергійним точним рухом Гасанчук розшморгнув зав'язку... Рис!

Онисько Артемович згорів на місці.

А присутні конторщики брали білі зернята на зуби, пробували, безсоромно хвалили...

Відтоді він зненавидів рисову кашу. Через кілька місяців на різдво головиха скаржилася сусідкам:

— Не знаю, що це сталося з моїм Ониськом. Поставила йому сьогодні кутю, так, повірите, і в рот не взяв. Трахнув ложкою по столу, схопився як опечений і вилетів з хати, слова мені не сказавши... А кутя ж була рисова, біла...

З весни в плавнях "Червоного лану" розгорнулись роботи по створенню першої рисової плантації. Онисько Артемович, який взагалі ставився до природи досить агресивно, вирішив і цього разу витиснути з неї подвійну користь: у наповнені водою рисові чеки він запустив дзеркального коропа.

Гасанчук, дізнавшись про таке мудре вирішення, вихром примчався до місця подій — у плавні "Червоного лану". Онисько Артемович саме був на плантації. Вибрів з води, забёйкавшись по пояс, став на греблі червоний, вдоволений, незалежний.

— А тепер, дівчата, напувайте його досхочу,— гукав жінкам, що працювали на зрошувальній системі.— Давайте йому дніпрової, свіженької, він це любить... А на закуску — сонечка, сонечка, сойечка!..

Можна було подумати, що Ониськові Артемовичу підлягає не тільки колгоспна водокачка, а й небесне світило також.

Голова "Дніпрельстану", видно, приїхав сьогодні з найкращими намірами. Про це свідчило вже хоча б те, що він залишив свою тачанку далеко у вербах (бо добре знав, що Ониська Артемовича дратує самий вигляд його тачанки) і наближався до сусіда пішки.

— Оце приїхав, Ониську Артемовичу., до вас по науку,— сказав Гасанчук, привітавшись.— Хочу дещо запозичити... Чув, що вродилась у вас тут ідея, цікава ідея!

— Що ти мені розідейкався,— перебив його Артемович.— Кажи ділом: що принадило?

— А то ніби ви й не догадуєтесь... Хочемо і в себе коропів розплодити.

— Чуєте, дівчата? — звернувся Артемович до своїх колгоспниць.— Курсанти наїхали! Дайте лишень їм лекцію... Повчіть, як треба вирощувати не голу кашу, а кашу напополам з рибою!

— Звідки ж вони, ті курсанти? — ущипливо розпитували жінки, ніби й справді не впізнали Петра Гасанчука.

— Близькі,— бадьоро відповів Артемович,— Ті, що на зборах густо балакають.

І, обернувшись до гостя спиною, став крутити цигарку чорними, замуленими по лікті руками. Гість терпляче посміхався.

II

Але рис для обох колгоспів поки що був тільки спробою, експериментом. Маленькі його плантаційки скромно тулилися попід плавнями, відтиснуті сюди потужними золотими масивами пшениць, що гойдалися гарячою повінню до самого небосхилу.

Через неї, через пшеницю, Онисько Артемович остаточно посварився з Гасанчуком. Сталося це вчора о другій годині ночі після наради в МТС Треба сказати, що коли Онисько Артемович на якусь із таких нарад не з'являвся, то всі голови колгоспів почували його відсутність. Без нього нудьгував кожен, хто хотів мати вірну мішень для своїх дотепів і жартів. Роздратувати Ониська Артемовича нічого не коштувало. Для цього досить було піддати критиці його живучий засмальцьований кашкет, той самий, в якому Онисько Артемович незмінно, з року в рік, красується на всіх нарадах — у будень і в свято. Потім на арену виступали торішні абрикоси. Щодо абрикосів, то це була правдива історія, котрої Онисько Артемович не міг, на жаль, нічим спростувати. Було!

Якось торік до нього на поле приїхав секретар райкому. Дістав з машини газетний кульок з абрикосами і давай частувати ними Ониська Артемовича та його бригадирів.

— Оце,— каже,— їхав поміж сади, так мені й насипали дівчата.

— Чиї дівчата? — поцікавився Онисько Артемович.

— Дніпрельстанівські,— відповів секретар. Дізнавшись про таке походження абрикосів, Онисько

Артемович скривився, почав плюватися: "Хіба це фрукта? Кисле, терпке, аж небо видно". За ним і бригадирів покривило: "Не те, мовляв, що в нашому саду. Не те, не те!"

— А в мене, до речі, і ваші є,— схаменувся секретар і гукнув шоферові: — Яшко, ану, дай тих, що нам садівник "Червоного лану" виніс.

— Оце воно,— задоволено приплямкував Онисько Артемович, пробуючи з другого кулька.— Одразу почувається, що перед тобою культурний абрикос, а не якась там дичка.

Бригадири теж пробують та в один голос прихвалюють. А шофер тим часом стоїть за машиною та, зігнувшись, від сміху трясеться. Чого б він?.. Секретар же сидить серйозний, слухає рясні вихвалки, підтакує. А коли з абрикосами було покінчено, він раптом заявляє таке:

— Вкралася помилка, Ониську Артемовичу. І це ми з Яшком винні: переплутали кульки. Отже, уточню є мо: щойно ви куштували та прихвалювали... дніпрельста-нівські абрикоси. А ті, перші, від яких ви так кривилися та плювалися,— то з вашого власного саду. Для певності Яшко зробив ось на обох кульках відповідні помітки...

Дався ж взнаки Ониськові Артемовичу цей промах! Де тільки збереться кілька голів колгоспів, там уже і його абрикоси у когось на язиці. "Хіба це фрукта? Кисле, терпке, треба окулірувати, сорт поліпшувати". Га-санчук, звісно, в таких випадках задає тон, йому це — як попереду танцювати.

— Але ж учора він потанцював! Повернувшись уночі з МТС, Онисько Артемович

сполохав на радощах усю сім'ю. Атож! І дружина його Романівна, і син тракторист Гришуня, і дочка Олянка, що працює у брата причіпницею,— всі мусили слухати, як він, їхній батько, відвоював у Гасанчука комбайн. Вечеряв та хвалився:

— "Сталінця" відвоював!.. Хай тепер Гасанчук "Комунаром" першого випуску поподиркає... Хай спробує за п'ятиденку обкоситись, як наобіцяв! Ой довго, мабуть, ганятимеш, Гасанчуче, коників по своїй пшениці! Попочхаєш на півхедера.

— Він лобогрійки запустить,— озвався з лежанки Гришуня.— У нього вже стоїть напоготові ціла батарея.

— Ти спи отам,— цикнув Артемович на сина.— Не твоя копа молотиться.

— А чия ж? — хикнула дочка в подушку.— Побудили всіх, а тепер ще й мовчи.

— І мовчи та готове слухай. Не до вас говорю. Занадто вже розумні всі стали... Звісно, ми не такі вчені та муштровані, як Гасанчук, з нами можна всякому пащекувати. Офіцерської дисципліни у нас не заведено, кабінетів не влаштовуємо, заходять до нас у двері не стукаючи. Ні, попались би ви до нього, він би вам ворсу витер!

— Ну, це вже пішло! — сказала Олянка, потягаючись.— Гикатиметься Петрові до ранку.

— Бачиш, кого їй жалко,— звернувся скривджений Онисько Артемович до дружини.— То, може, йому й "Сталінця" віддати, хай швидше косить, хай батька твого у відсталі випре?! Дожився! У своїй хаті вже критикують. То критикуйте вже й за те, що в тачанках та обоянках не роз'їжджаю, бо виїзні мої в полі, мов катюги, працюють. Критикуйте, що посивів та вицвів ваш батько за чотирнадцять років головування в "Червонім лану". За все критикуйте! Що й не посплю, що й недоїм, що й артіль нашу виведу цей рік у мільйонери! Де вже мені рівнятися з тим Гасанчуком. У нього ж навіть і ордени не ті, що в мене, і медалі не ті!

— Якраз медалі у вас однакові,— зауважила донька.— У Петра теж "За визволення Варшави".

Але Ониська Артемовича важко було вгамувати.

— Офіцер, катюшник, гвардієць!.. А я що? Сапер з двома личками! Мости йому будував, та й тільки! Переправи йому наводив, та й усе! Він ще й досі червоними кантами блискає та білі комірці щодня підшиває, а я за роботою картуза не зберуся собі купити!.. Засмальцьований,

довоєнний... Не суперечу, довоєнний! Але ж я кину цього картуза на нашу пшеницю, то він на колосках зависне! А на Гасанчукову кину — до землі провалиться!

— А ви, тату, давно бачили його пшеницю? — запитав син, явно посміхаючись, у подушку.

— За мене не турбуйся: я наскрізь бачу, де в нього що робиться. Наперед скажу, скільки центнерів дасть кожен його клин.

— Озимина в нього не гірша нашої,— запевнила Олянка.— Сподіваються взяти по тридцять в середньому.

— І візьмуть,— підтримав сестру Гришуня. Онисько Артемович кілька хвилин сидів мовчки.

Потім звівся з-за столу, розкошланий, сердитий. Грізно вп'явся очима в дружину, аж вона позадкувала до печі.

— Ти знаєш, Мотре, чому в нього цей рік така пшениця вродила? Наша лісосмуга йому сяіг затримала. Ясно? Всі вітри об неї ламались!

"А хіба дніпрельстанівська посадка не захистила наше жито?" — хотіла запитати головиха, але прислухавшись до подиху Артемовича, вирішила краще змовчати.

Ш

Вітри...

Вони шаленіли вже кілька днів. Рибалки на Дніпрі замість парусів ставили на своїх човнах по зеленій гілці, і навіть цього було досить, щоб човен, шугаючи між високими хвилями, прудко летів проти води. Жатки,

які вже своє відпрацювали і стали на спочинок до майбутнього року, тепер самі розмахалися крилами на колгоспному подвір'ї: лопасті аж гули під натиском гарячого вітру. По шляхах вставала курява, сухими хмарами гуляла над полем. Степові птахи посивіли від пилюги. З полукіпків зривало золотаві шапки, котило по стернях.

Згинаючись проти вітру, Онисько Артемович поспішав на тік. Уже вечоріло. Сонце заходило безхмарно, беззагравно — як на сушу та спеку. Вичахаючи, воно повільно тонуло в імлі й само було мов червоний згусток імли.

На півдорозі до токовища працювали трактори. Вони вже мали де розгорнутись, їм уже було куди загнати свої потужні плуги! Комбайн "Сталінець", поставлений Ониськом Артемовичем на стаціонар, молотив цілу добу. З кожним днем з-під полукіпків звільнялася все більша площа, охайна, чиста, готова лягти під лемеші.

Але зараз обидва трактори чомусь стояли.

"Що це у них там скоїлося?.. Чого вони мітингують?" — занепокоєно думав Онисько Артемович, наближаючись до трактористів, які, зупинивши свої агрегати край загінки, зібралися разом з причіпницями тут же поблизу, на високій могилі з дерев'яною вишкою. Всі дивилися кудись на південь, розмахували руками, про щось тривожно дискутуючи. Голоси їхні губилися за вітром. У центрі групи стояла схвильована Олянка, тримаючи в руках свою червону косинку. Гри-шуня, помітивши батька, став нетерпляче гукати його до себе.

Широко ступаючи на крихкій ріллі, Онисько Артемович вибрався й собі на могилу, вже оборану з усіх боків.

На півдні щось горіло.

Звивиста вогниста смуга повільно ворушилася десь далеко на потемнілому обрії. Часом вона то прилягала до самої землі, то знов підіймалася полум'яною гривою, зловісно набухаючи в окремих місцях великими вогняними гніздами.

Пожежа в степу — завжди небезпечна річ, а ще в такий вітер... Стежачи за вогнем, трактористи й причіп-ниці висловлювали різні догадки. Майже всі сходились на тому, що горить далеко — в "П'ятирічці" або в радгоспі "Авангард".

— Мабуть, знову стерню випалюють... У них комбайни дуже високо покосили.

— Але хто ж палить стерню в такий вітер?

— І що то за спалахи виникають раз у раз?

— То, напевне, солома з-під комбайнів... Вони її теж палять на місці...

— Пам'ятаєш, отак у сорок першому горіло за Дніпром, коли новокам'янці свої хліба випалювали...

— Бач, ніби згасає...

— О, знову розгоряється...

— Солома?

Усім хотілося вірити, що горить далеко, що горить тільки стерня та солома. Однак тривога наростала, холодно закрадалася кожному в серце: а що, коли то не стерня? А що, коли то... копи?

Онисько Артемович, похмуро вдивляючись у далечінь, уже починав сердитись:

— Давно зайнялося?

— Хто його зна... Ми недавно помітили...

— Ану, Грицю, роззуйся — і на вишку,— скомандував Онисько Артемович синові.— Та швидше!

Гриць мовчки зірвав з ніг запилені солдатські бутси і, ставши товаришам на плечі, кішкою подерся вгору.

Всі внизу притихли. Стояли, задерши голови, напружено чекаючи, що він скаже.

— Ну?

— Здається... в "Дніпрельстані".

— У Петра?! — зойкнула Олянка, з жахом дивлячись на батька.

А він, не звертаючи на неї ніякої уваги, люто гукав синові вгбру:

— Пильніше мені дивись! Де саме?

— За Солоною балкою... Але не розберу — чи там, де комбайн :іодив, чи лівіше, на другій бригаді... Ні, таки на другій!

Онисько Артемович аж похитнувся, як від міцного Удару.

— Чого ж ви стоїте? — раптом пішов він на трактористів, на дочку, на всіх.— Ви ж чуєте: на другій! А на другій у них пшениця ще в копах!

Трактористи мовчали, неначе винуватці пожежі. Гри-шуня, спустившись з вишки, стояв, хекаючи, із своїми важкими бутсами в руках.

— Тату...

— Цить!.. До агрегатів! — закричав Артемович, стискаючи кулаки.— Заводьте! Пускайте! Бігом!

Не минуло й п'яти хвилин, як обидва трактори разом з плугами вже гуркотіли навпростець через поле на далекий зловісний вогонь.

Передній трактор вів Гришуня, за спиною в нього стояла Олянка з батьком. їх нещадно підкидало й трясло — трактори йшли на максимальній швидкості. Але зараз для Ониська Артемовича всяка швидкість здавалася недостатньою. Притримуючи од вітру кашкет, він гукав синові над самим вухом:

— Давай, давай газу! Натискуй!

Внизу, у вируванні темної куряви, з гуркотом підстрибували скаженіючі плуги.

IV

Посадки миттю розступилися, межі зникли... Уже не тільки земля власної артілі, яка кінчалася по цей бік лісосмуги, а й землі "Дніпрельстану", і "П'ятирічки", і "Авангарду" лежали біля ніг Ониська Артемовича, як щось рідне, близьке, своє.

Він раптом відчув себе вартовим і господарем усього степу, від обрію до обрію.

Коли трактори, проламавши смугу лісонасадження, дружно вдерлися на дніпрельстанівські поля, картина одразу прояснилась. Гнаний вітром вогонь наступав з недалекого узвишшя кривулястою довжелезною лавою. Там, де вона прокотилася, залягла глибинна тьма, чорна пустеля згарища, зрідка покраплена ледь жевріючими цятками.

Люди змагалися з вогнем врукопаш. На тлі невисокого полум'я виразно було видно, як вони, розтягнувшись у живий ланцюг, кидаються на вогонь і в бушуванні іскор намагаються забити його, затоптати. В хід було пущено лопати, вила, граблі, порожні лантухи, ошмаття якихось брезентів. Однак щойно прибитий вогонь знову оживав, ріс, вітер потужно роздимав полум'я, багряне гаддя проповзало поміж людей, рвалося вперед, швидко змикаючись між собою, зухвало накидаючись на високу стерню, яка немовби сама тяглася до вогню, назустріч своїй погибелі. Поки що горіло скомбайноване поле, палахкотіла пуста солома, але копи були недалеко. Сотні їх, снопастих, важких, покірних стояли по схилу, вже освітлені блиском заграви, вже овіяні жаркими струмами розігрітого повітря.

Вогонь наближався до них невідворотно, з неймовірною швидкістю. Іноді полум'я цілими клубками пролітало вперед, створюючи все нові й нові вогнища. Вже горів увесь вибалок, до якого зліва прилягали копи. Машини, що ними дніпрельстанівці прибули сюди з току, тепер опинилися під безпосередньою загрозою, і шофери кинулись виводити їх вище, між полукіпки.

І ось раптом пронизливий, по-пташиному високий крик моторошно пролунав над полем. Кричала якась босонога розпатлана дівчина, вискочивши з-за полукіпка з палаючим снопом у руках.

Загорівся хліб.

У цей час Онисько Артемович, спустившись із своїми тракторами до вибалка, наказав з ходу загнати плуги. Трактори пішли уступом один за

одним навперейми вогню. Широка смуга свіжої ріллі потяглася за ними вслід.

Онисько Артемович, стоячи на передньому тракторі, вказував синові, куди саме треба тягти борозну.

Вода закипіла в радіаторі й, позривавши пробки, ключами вистрілювала вгору.

— Не зважай! — задихаючись, командував Онисько Артемович.— Веди!

Трактористи, виблискуючи надітими на кашкети окулярами, вели свої агрегати вздовж полукіпків. Зигзагуватий рілляний бар'єр надійно лягав понад самими бурунами вогню. Коли іноді доводилось обминати якийсь уже охоплений полум'ям полукіпок і ставало чути запах смаженого зерна, Онисько Артемович шаленів, нетямився від цього запаху. Хапав сина за карк, готовий витрясти з нього душу:

— Швидше, кажу тобі! Жени!

Зовсім, видно, забувся, зовсім, видно, не думав про те, що поле під ним дніпрельстаиівське, Гасанчукове!.. Збагнув це тільки тоді, коли назустріч їм несподівано виринули з прожекторами дніпрельстанівські трактори. Вони йшли напереріз вогню з іншого кінця.

Дружно ревучи моторами, трактори сходилися все ближче, поки не порівнялися. Онисько Артемович при світлі полум'я впізнав Гасанчука, що стояв на передньому дніпрельстанівському тракторі. Закоптілий, чорний, розхристаний, він щось гукав звідти Ониськові Артемовичу, блискаючи до нього своїми зубами, білими, як рис.

Чути було — пояснює, виправдується, мов перед прокурором:

— Курай палили пастушата... Не вбереглися... Підхопило, понесло...

— У вас усе не слава богу,— з докором зауважив Онисько Артемович. — Хазяїни... Дивитись треба!

І обернувся до Гасанчука потилицею. Розминувшись, трактори пройшли ще з півгін, поки Онисько Артемович, нарешті, схаменувся:

— Що ми, приїхали йому зяб підіймати? Своєї роботи вистачить. Повертай!

Пожежа швидко спадала. Широка смуга щойно прокладеної ріллі надійно перегородила вогню шлях. Було видко, як полум'я, досягши цієї смуги, одразу никне, пригасає на місці. Люди ще й тут затоптували його ногами, інші обтрушувались, гасили одне на одному тліючий одяг.